

Dr. Celler Tibor

A Pahlavi-dinasztia tündöklése és bukása (1. rész)

A perzsa államot, azaz császárságot Nagy Kürosz (Cyrus) még a Kr. e. 6. század közepén alapította.

1979-ben a 2500 éves monarchia bukását egyesek a sah környezetéből meg az elűzött uralkodócsalád sorsán könnyező nagy nyugati magazinok is úgy állították be, mintha egy ősi dinasztia hullott volna a porba, pedig a Pahlavi család két tagja mindössze 54 éven át ült a pávatrónon.

A valóságban a Pahlavi család első hiteles őse a dinasztia alapítójának, Reza kánnak a nagyapja, Murad Ali kapitány volt, aki a Bavani Palani törzsből, a Kaszpi-tenger közelében található Savad Kouh városkából származott. A hős lovastisztet 1838-ban egy csatában megölték. Reza kán apjának, Abbas Ali ezredes (1815–1878) halálának az évében született.

A jövődő uralkodó már 14 éves korában katonai pályára lépett. Orosz kiképzőtisztek keze alatt vált igazi harcosná. A magas növésű és erős testalkatú, határozott és intelligens fiatalember hamar kitűnt vezetői képességeivel, így húszesztendős korára a jövődő sahot már tiszti rangra emelték, s ettől kezdve Reza kán lett a neve.

Abban az időben, a múlt század első két évtizedében Perzsiát a Kádzsár dinasztia császárai kormányozták. Valójában a gyengekező Kádzsár uralkodók a nagyhatalmi politika játékszeri voltak. Az ország két befolyási övezetből állott. India felől és délről az britek terjesztették ki hatalmukat, míg az ország északi részén a cárok létesítettek befolyási- és ütközőövezetet a brit-birodalmi terjeszkedéssel szemben.

1911-ben Rezá-t a perzsa kozák osztagok főhadnagyává nevezték ki, majd 1917-től, immár ezredesként a parancsnok helyettesévé lépett elő. Mint utóbb néhány angol történetíró kutatásaiból kiderült, a londoni külügyminisztérium és a brit titkosszolgálat emberei már évek óta figyelemmel kísérték Reza kán felfelé ívelő, ígéretes pályafutását. Az októberi forradalom után a brit vezetésnek erős – és természetesen szovjetellenes – hatalomra volt szükségük Perzsiában. A Kádzsár sah és a dinasztia hercegei gyengék voltak ahhoz, hogy betöltsék ezt a szerepet. Így esett a gyarmattartó nagyhatalom választása a katonái körében törtetlen tekintélynek és népszerűségnek örvendő, határozott katonatisztre. A brit titkosszolgálat 1920-ban vette fel a kapcsolatot Reza kánnal, aki addigra már tábornok lett. A Londonba jelentést küldő Ironside brit tábornagy véleménye szerint, „Reza kán az egyetlen ember, aki képes Perzsiát megmenteni”.

1921. február 21-én hajnalban, az egyetlen ütőképes és harcedzett, a mintegy 2500 lovast számláló perzsa csapat, a kozákok élére állva Reza kán megrohmozta és 24 óra alatt elfoglalta Teheránt. Mint mondta, „hogy megtisztítsa a henyélő parazitáktól”. Egyetlen lövés sem dördült el. Az államcsínyt követően a sarokba szorított fiatal és tehetetlen Ahmad sah hadügyminiszterre nevezte ki és díszkardot adományozott neki, de ő nem elégedett meg ennyivel. Az akaratgyenge Kádzsár császár a helyén maradt ugyan, de gyakorlatilag befolyás nélkül. Reza kán megszerezte minisztériuma számára azt a jogot, hogy külön hadiadót vethessen ki. Ennek felhasználásával felduzzasztotta serege létszámát, felemelte a katonák zsoldját, korszerű fegyvereket vásárolt Franciaországban.

1923 októberére már csak ő képviselte az országban az egyedüli tényleges hatalmat. A Majlis (országgyűlés) miniszterelnöknek is megválasztotta. Ahmed sah ezek után elhagyta az országot és továbbiakban családjával együtt a dél-franciaországi tengerparton élt. Mivel a sah sem a miniszterelnök, sem a parlament többszöri, táviratban közölt kérésére sem volt hajlandó hazatérni az országba, így a Majlis 1925. december 25-én a Kádzsár-dinasztiát trónfosztottnak nyilvánította és Reza kánt nevezte ki új uralkodónak. Reza kánban előzőleg felvetődött a köztársaság kikiáltásának ötlete is, de a vallási vezetők többsége és a közhangulat inkább a monarchiához ragaszkodott.

Reza kán trónra kerülését a történészek a francia Napóleon vagy a svéd Bernadotte trónra kerülésével hasonlítják össze, akik szintén a nép köréből származtak és kezdetben a köztársaság elkötelezett hívei voltak, majd később jómaguk is uralkodóvá váltak.

Az új uralkodó ünnepélyes koronázásra a következő év áprilisában, a Kádzsár uralkodók által épített, lenyűgöző szépségű Goleisztán-palota nagy tükörtermében került sor, ahol Reza kán – Napóleonhoz hasonlóan – maga illesztette a fejére a császári koronát, és felvette a „sahansah” címet, ami a királyok királyát jelenti. Dinasztiája pedig a Pahlavi nevet kapta, melynek jelentése: hősi, dicső, archaikus. Amikor 1935-ben Perzsiából Irán (az aryanok földje) lett, jómaga is újabb hivatalos titulussal gazdagodott: „aryamehr”, ami annyit jelent, mint „az aryanok üdve”.

Reza sah uralkodóként is katonás, egyszerű életet élt: korán kelt, későn feküdt, nem ágyban, hanem csak a földre fektetett matracon aludt és a továbbiakban is egyszerű ételeken élt. Minden államüggyel személyesen szeretett foglalkozni. Mindig nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy ne vesszen el a közvetlen kontaktusa az egyszerű alattvalókkal. Egyszer egy megszólított katona arra panaszkodott neki, hogy ehetetlen a koszt, amit a kaszárnyában felszolgálnak. A sah sarkon fordult, elment a konyhára és személyesen is megkóstolta az ételt, majd igazat adott a katonának... Katonái egyébként Reza Maximnak nevezték, utalva a korszak híres géppuska-típusára.

Az első Pahlavi-uralkodó tevékenységét sokan Nagy Péterhez hasonlítják, aki hazáját, Oroszországot a középkor mocsarából a haladás útjára emelte. Sokan közös vonást látnak közte és a török Atatürk között is: például mindketten kritikusan viszonyultak a fanatikus vallási irányzatokkal szemben, de volt köztük egy nagy különbség is: Reza Pahlavi megtartotta a monarchia intézményét.

A sah 1928-ban felmondott a külföldiekkel minden országára nézve előnytelen szerződést, megépítette a transziráni vasutat, a perzsa történelemben ő volt a női emancipáció és egyenjogúság első igazi szószólója, sőt 1935-ben egyenesen rendelettel tiltotta be a csador viselését. Ettől kezdve feleségei és lányai is fátyol nélkül jelentek meg a nyilvános eseményeken. A férfiaknak már 1928-ban elrendelte az európai típusú öltözködést. Iskolákat és kórházakat építtetett és az ő nevéhez fűződik az ország első egyetemének a megnyitása is. A Pahlavi-dinasztia alapítója, bár súlyos áldozatok árán, de valóban megindította Iránt a modernizáció útján, és intézkedései eredményeképpen urbanizációs folyamatok indultak meg, új társadalmi csoportok alakultak ki, országát pedig sikeresen kivonta a korábbi, gyakorlatilag félgymatának tekinthető státuszából.

Külpolitikai téren egymás ellen szeretne volna kijátszani Nagy-Britanniát és a Szovjetuniót, de ez a terve nem sikerült, mert a két nagyhatalom attól tartott, hogy a befolyásuktól szabadulni akaró sah a náci Németországgal fog majd együttműködni, ezért megszállták az országot, a császárt pedig 1941-ben száműzetésbe kényszerítették.

A volt uralkodót több családtagjával együtt egy brit hadihajó fedélzetén előbb Bombaybe hurcolták, majd egy mauritiusi kitérő után a dél-afrikai Johannesburg volt a végállomás. A trónfosztott sah eredetileg Kanadába vagy Dél-Amerikába szeretett volna távozni, de ezt a brit kormány ezt nem engedte meg neki. Száműzetésébe személyes tárgyain túl mindössze egy iráni földdel telt bőröndöt vitt magával. A királyok királya 1944 nyarán, 66 éves korában, Johannesburgban hunyt el. (Egyes feltételezések szerint megmérgezték.) A britek a tengereken tomboló háború miatt nem vállalták a koporsó hazaszállítását Teheránba, így Reza sah földi maradványait Afrikán keresztül szárazföldi úton Kairóba vitték és itt lett eltemetve. Hazai földön csak 1950-ben került sor az újratemetésére. Mauzóleumát – és vele együtt a földi maradványait – a monarchia bukása után, 1979-ben Szádek Halháli ajatollah vezetésével a forradalmi erők felrobbantották.

A sah a trónját legidősebb fiára, a vonzó külsejű és intelligens, akkor mindössze 22 esztendőes Muhammad Rezára (1919–1980) hagyta, aki kész volt együttműködni a szövetségesekkel, így megmenthette dinasztiáját (az angoloknak volt egy Kádzsár-jelöltjük is, ha az ifjú sah esetleg akadályokat támasztana). Mohammad Reza apjához hasonlóan autokratikus módon kormányzott, de nála jóval gyengébb egyéniségnek bizonyult, és az atyai reformokat csak mértékkel folytathatta. Reza sah négyszer nősült. Első választottja egyik unokahúga volt, aki gyermekszülésben hunyt el.

A későbbi uralkodó második felesége, Tádzs ol-Moluk (1896–1982), egy tábornok lánya volt. A később császárnéi illetve anyacsászárnői rangra emelt feleség két fiút és két lányt szült férjének. Két évvel túlélte trónfosztott fiát, Mohammad Reza Pahlavi sahot és vele is leukémia végzett, mint a fiával. Tádzs ol-Moluk első gyermeke, Shams hercegnő (1917–1996) első férjétől elvált, majd Kairóban titokban hozzáment az iráni hadsereg akkori karmesterének a fiához. Már maga a házasság ténye is felháborodást váltott ki öccsében, az uralkodóban, hát még, amikor megtudta, hogy a házaspár titokban még a római katolikus vallásra is áttért... Mindezek ellenére Mohammad sah két év múlva mégis megbocsátott nővérének és visszaadta annak hercegnői rangját. A későbbiekben a férj, Mehrdad Pahlbod 14 éven át az ország kultuszminiszterének a tisztét is betölthette.

Tádzs ol-Moluk másodsorra egy ikerpárnak adott életet: a későbbi sahnak és Asraf hercegnőnek (1919), aki ma is él. A matróna világeletemben aktív közéleti személyiség volt, többek között a ő volt a szociális ügyekkel foglalkozó császári alapítvány elnöke, majd az iráni nőegylet elnöke is. 1975-ben ő elnökölt az Iránban megrendezett nemzetközi női konferencián is. A hercegnő több könyvet is megjelentett hazája történelemről, a monarchiáról és az azt követő fanatikus rendszerről. A nyugati sajtóban korábban a hercegnőt mint „fekete párducot” emlegették. Ashraf hercegnőnek tetszett ez a név: „A párduchoz hasonlóan az én természetem is olyan nyugtatan, lázadó és magabiztos. Néha szeretném, ha nekem is olyan karmaim volnának, mint a párducnak, hogy megvédhessem hazámat ellenségeitől” – mondta ezzel kapcsolatban. Kisebbik fia, Shahriar Chafik herceg (1945–1979) az Iráni Haditengerészet kapitánya Párizsban, a nyílt utcán gyilkosság áldozata lett.

Az uralkodópár negyedik gyermeke Ali Reza Pahlavi herceg (1922–1954) légiszerencsétlenség áldozata lett. Ő is, és egyetlen fia is európai, keresztény nőt vettek feleségül. Ali Patrick herceg (1944) volt édesapja halála és unokaöccse, Reza Cyrus Pahlavi herceg (1960) herceg születése között Irán trónörököse. Nagybátyjával, a sahhal sohasem tudott szót érteni, így 1967-ben az USA-ba távozott, ahol elmélyült filozófiai és teológiai tanulmányokat folytatott.

Csak évekkel később látogatott haza, amikor is kommunista eszmék terjesztésével vádolták meg és a titkosrendőrség tagjai 17 napon át egy börtönben kínzással szerettek volna tőle vallomást kicsikarni. Miután erre a tortúrák ellenére sem volt hajlandó, évekig házi őrizetben tartották. Jelenleg feleségével és három fiával Svájcban él, több könyvet is megjelentetett, köztük egy gyermekek számára írt mesekönyvet is.

Reza kán, már mint Perzsia valódi ura, 1922-ben Kamar ol-Molkot (1904–1995), egy Kádzsár herceg lányát vette feleségül, akitől a következő évben politikai okokból el is elvált. Egyetlen fiuk született: Golám Reza herceg (1923), aki jelenleg is él. A herceg katonai karrierje mellett a civil társadalmi életből is aktívan kivette a részét, többek között ő volt az iráni olimpiai bizottság elnöke is. Kétszer nősült, mindkét alkalommal maga is Kádzsár hercegnőt vett feleségül, úgyhogy 5 gyermekében valójában $\frac{3}{4}$ -részben Kádzsár-vér csörgedezik!

Reza sah negyedik felesége Eszmat Dovlatsáhi (1904–1995), szintén egy Kádzsár herceg lánya volt, akitől öt gyermeke született.

Abdul Reza Pahlavi herceg (1924–2004) a császárság alatt a nyugati típusú menedzserképzés vezetője volt. Jómaga Svájcban és az USA-ban részesült felsőfokú képzésben. Feleségül a Kádzsár-dinasztiát megelőző Zand-dinasztia egyik női leszármazottját vette maga mellé, akitől két fia született. Számos állatvédő egyesület védnökeként amerikai emigrációban halt meg.

Ahmad Reza herceg (1925–1981) bátyja, a sah halálát követő évben jómaga is a nyirokrendszerrel érintő daganatos megbetegedésben hunyt el Genfben. Két feleségétől összesen öt gyermeke született.

Mahmud Reza herceg 2001 májusában, 75 éves korában Los Angelesben hunyt el. Második feleségétől 1967-ben vált el, aki azután a már említett unokaöccse (!), a tragikus véget ért Shahriar Chafik herceg felesége lett.

A dinasztiaalapító sah legfiatalabb lánya, Fatemeh hercegnő (1928–1987) 1950-ben, Olaszországban egy amerikai keresztény férfi felesége lett, aki a házasság előtt áttért a muzulmán vallásra. A házasság 7 év múlva válással végződött. Ezek után a hercegnő az iráni légierő parancsnokához ment feleségül. A két házasságból öt gyermek született.

Reza sah legfiatalabb gyermekét, Hamid Reza Pahlavi herceget (1932–1992) bátyja megfosztotta hercegi rangjától, ami után ő a Hamid Eszlámi nevet vette fel. Első felesége neki is egy Kádzsár hercegnő volt, akitől egy fia született. A másik két házasságból újabb három utód származott. Az egykori császárfi az ajatollahok börtönben halt meg Teheránban.

Eszmat Dovlatsáhi császárné a sah halála után Gholam Ali Mirzának, egy Kádzsár hercegnek felesége lett, aki korábban a sah kormányában a postaügyi miniszter, későbbi londoni nagykövet volt. Eléggé rendhagyó a történelemben, hogy egy újonnan hatalomra került dinasztia a korábbi uralkodócsalád tagjait nem űzi el az országból. Nos, a Pahlaviak ezen a téren nagyfokú toleranciáról tettek tanúbizonyságot, nemhogy üldözték volna a Kádzsárokat, hanem egyenesen hatalmat adtak a kezükbe, úgy is mondhatnánk, hogy kulcspozíciókba juttatták őket: akadt köztük kormányfő-helyettes, több miniszter, tábornok, rengeteg nagykövet, de még a nemzeti bank kormányzója is egy Kádzsár herceg személyében került ki.

(Folytatjuk)

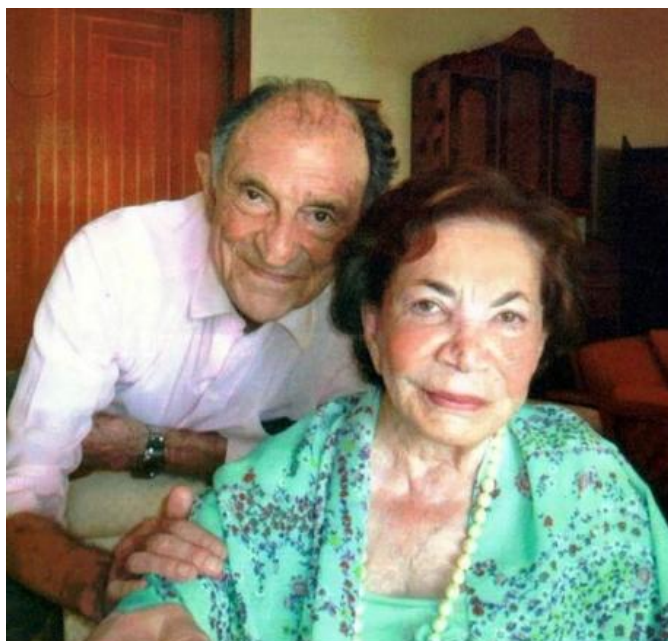
Reza sah uralkodóként is katonás, egyszerű életet élt

Reza sah a nép köréből emelkedett a pávatronra

*A néhai Mohammad Reza sah ikertestvére, Asraf hercegnő (1919).
Jelenleg a harmadik férjével Párizsban él.*

A dinasztiaalapító sah hét fia közül ma már csak Golám Reza Pahlavi herceg (1923) él

*Ali Patrick herceg (1944), a pávatrón korábbi örököséként is megjárta nagybátyjának,
a sahnak a börtönét*